

نمود زیبای تفقد مالی اجتماعی از نیازمندان (در قالب قرض الحسنه) در تعالیم قرآن و حدیث

حسین جلائی نوبری^۱

^۱ دانشیار و هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی تبریز-ایران و عضو شورای پژوهشی مرکز توسعه پژوهش های بین رشته ای معارف اسلامی و علوم سلامت منطقه ۲ کشور

چکیده

در دین اسلام، اخلاق و انسانیت، شرط لازم مسلمانی است و یکی از مظاهر انسانیت، کمک مالی به دیگران در قالب قرض الحسنه است. از این رو در این مقاله به بررسی اهمیت و آثار اجتماعی قرض الحسنه در نصوص دین پرداخته شده است. ابتدا مفهوم شناسی واژه قرض الحسنه آمده است و سپس به بررسی شش اثر اجتماعی قرض الحسنه در آیات و روایات پرداخته شده است و در پایان هفت مورد از مهمترین آثار اجتماعی قرض الحسنه در کلام جامعه شناسان اسلامی بررسی گردیده است. البته آثار اجتماعی قرض الحسنه بیشتر از این موارد است که همه این آثار توسط نویسندگان جمع آوری گردیده است ولی به دلیل محدودیت صفحات این مقاله ارائه نگردیده است. این مقاله با روش توصیفی - تبیینی و به روش کتابخانه ای - اسنادی نوشته شده است. هدف این مقاله نیز آن است که با برجسته کردن آثار اجتماعی سازنده قرض الحسنه برای خواننده، گامی هر چند کوتاه در مسیر افزایش این اخلاق حسنه یعنی، قرض الحسنه در جامعه بر داشته شود.

واژه های کلیدی: آثار، اجتماعی، قرض الحسنه، آیات، روایات.

مقدمه:

قرض الحسنه در فرهنگ و اصطلاح قرآنی، معنایی جامع دارد که شامل قرض الحسنه فقهی نیز می شود. زیرا از منظر قرآن کریم هر کار خیری که انسان برای خدا انجام دهد، قرض الحسنه برای اوست؛ خواه عبادت اصطلاحی باشد مانند نماز و روزه یا انفاق مالی یا کارهای خدماتی و عام المنفعه باشد؛ مانند مسجد و مدرسه سازی، یا جبهه رفتن و جهاد در راه خدا. رسول خدا صلی الله علیه و آله از یک سو مسلمانان را به قرض دادن تشویق و ترغیب می فرمودند و از سوی دیگر به آنان توصیه می کردند، حتی الامکان قناعت به خرج داده و از گرفتن قرض بپرهیزند. قرض الحسنه یک عمل اخلاقی است که دارای تاثیرات اقتصادی و فردی اجتماعی و نیز اخروی می باشد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «انّی بعثت لَأَتَمِّمَ مَکَارِمَ الْاِخْلَاقِ»^۱ همانطور که از متن حدیث می توان نتیجه گرفت قرض دادن از مکارم اخلاق شمرده شده است و رسالت اصل پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز کامل کردن مکارم اخلاق است. در دین مبین اسلام که دین اخلاق و انسانیت است توجه به نیازها و مشکلات یکدیگر و تلاش برای رفع آنها شرط لازم و لاینفک مسلمانی شمرده شده است. قرض الحسنه انسان را از دایره خود پرستی خود بینی و خود خواهی که حصار بزرگی در برابر کمال طلبی انسان است خارج می سازد و او را به مرکز تمام کمالات و زیبایی ها سوق می دهد. توجه به نیاز همنوعان و کمک به حفظ شأن و شخصیت آنان به انسان لذتی می دهد که در سایه این لذت او می تواند با اطمینان قلبی بیشتری در مسیر تکامل قرار گرفته و آن را طی نماید. در مورد قرض الحسنه در کتب فقهی و روایی بسیار سخن گفته شده ولی از مهمترین کتبی که اندکی مرتبط با موضوع مقاله است که تاکنون نوشته شده عبارتست از: «قرض الحسنه و آثار اقتصادی آن» از علی اصغر هادوی نیا و این مقاله نیز درصدد پاسخگویی به این سوال اساسی است که آثار اجتماعی قرض الحسنه بر اساس آیات و روایات چیست؟

۱- اهمیت موضوع:

در دین مبین اسلام که دین اخلاق و انسانیت است، توجه به نیازها و گرفتاری های یکدیگر و تلاش برای رفع آنها، شرط لازم مسلمانی شمرده شده است. قرض الحسنه، انسان را از خودبینی و خودخواهی که مانعی بزرگ در برابر کمال طلبی انسان است، دور می سازد و او را به مرکز تمام کمال ها و زیبایی ها می کشاند. قرض الحسنه، روحیه مهرورزی، همدلی و برابرخواهی را در انسان زنده می کند و در حقیقت، ترجمان شخصیت متعادل انسان و راه نزدیک شدن به خداوند بزرگ است. همچنین سبب رشد فضیلت های اخلاقی،

۱ - مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۶، ص ۲۱۰

همچون سخاوت و بخشش در انسان می‌شود. قرض‌الحسنه یکی از ابزارهای اخلاقی است که خداوند با آن، هم از مشکلات نیازمندان گره‌گشایی می‌کند و هم قرض‌دهنده را از فضیلت‌ها و نعمت‌های بسیاری بهره‌مند می‌گرداند. افزون بر این، قرض‌الحسنه را می‌توان عاملی برای تهذیب روانی و تربیت روحی برشمرد. به طور کلی، در نظام اخلاقی اسلام، قرض دادن اهمیت ویژه‌ای دارد و توجه به نیاز هم‌نوع و تلاش برای رفع نیاز او، از مهم‌ترین توصیه‌های اخلاقی معصومین علیهم السلام است. می‌توان گفت در بسیاری از موارد، عمل به توصیه‌های معصومین علیهم السلام از واجبات اخلاقی شمرده می‌شود و اگر فرد مسلمان به آنها عمل نکند، چه بسا گرفتار عذاب اخروی شود. در نظام اخلاقی اسلام، همواره بیشترین پاداش‌ها و آثار دنیوی و اخروی، برای اهل خیر در نظر گرفته شده است. از این رو، ترک آنها نیز آثار مخربی در پیکره فرد و جامعه بر جای خواهد گذاشت. نتیجه اینکه اهمیت انجام دادن این گونه امور خیراز جمله قرض‌الحسنه در بسیاری از موارد، نسبت به انجام دادن واجبات دینی بیشتر است؛ زیرا افزون بر پاک‌سازی روحی فرد، پی آمدهای فراوانی نیز برای جامعه اسلامی به همراه دارد. یکی از مهم‌ترین نیازهای انسان، نیازهای مادی است. در مطلب پیش رو به اهمیت و آثار قرض‌الحسنه در آیات و روایات پرداخته می‌شود. یکی از بهترین کارها که مصداق تعاون بر نیکی و تقواست، قرض‌الحسنه است که بدون بهره، کارمزد و خدمت و مانند آن است و وام گیرنده تنها باید اصل مال را به صاحب مال بپردازد. از این رو در آیات ۲۴۵ سوره بقره و ۱۲ سوره مائده و ۱۱ و ۱۸ سوره حدید و ۱۷ سوره تغابن و ۲۰ سوره مزمل، قرض‌الحسنه به قصد «وجه الله» را قرض به خدا دانسته و تا این مقام بالا برده است. و همین آیات و علل مذکور بیانگر اهمیت قرض‌الحسنه است.

۲- مفهوم شناسی :

کلمه قرض‌الحسنه از دو قسمت ترکیب شده است: ۱- قرض: به معنای بریدن و قطع کردن است و مالی را که به دیگری داده می‌شود به شرط بازگرداندن (عین یا بدل آن) قرض می‌خوانند؛^۲ گویا قرض دهنده، آن مال را از بقیه احوالش بریده است.^۳ در فرهنگ های لغت عربی، قرض به معنای اعطای بخشی از مال دانسته شده است، به صورتی که قرض دهنده آن را باز پس گیرد^۴ ۲- الحسنه: در قرآن کریم، واژه «حسن» صفت قرض‌الحسنه قرار گرفته است؛ حسن یعنی زیبا و نیکو^۵ و قرض نیکو آن است که از مال حلال باشد و آن را با منت گذاردن و اذیت، ضایع نکند. قرض‌الحسنه در اصطلاح بین مردم به وام گرفتن معروف است و برای

۲ - راغب اصفهانی؛ مفردات قرآن، ماده قرض

۳ - جوادی آملی، تسنیم، ج ۱۱، ص ۵۸۳

۴ - جوهری، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه، ج ۳، ص ۱۱۰۲

۵ - قرشی، قاموس قرآن، ج ۲، ص ۱۳۵، «ماده حسن»

۶ - طبرسی؛ مجمع البیان، ج ۲، ص ۶۰۸

آن کارمزد نباید پرداخت کنند و آن را از مصادیق دینی می دانند. اصطلاح فقه اسلامی، قرض، تملیک مال به دیگری با ضمانت است به این که بر عهده وام گیرنده باز گرداندن مال باشد، اعم از اینکه عین یا مثل و یا قیمت آن باشد. قرض الحسنه در فرهنگ و اصطلاح قرآنی، معنایی جامع دارد که شامل قرض الحسنه فقهی نیز می شود. زیرا از منظر قرآن کریم هر کار خیری که انسان برای خدا انجام دهد، قرض الحسنه برای اوست؛ خواه عبادت اصطلاحی باشد مانند نماز و روزه یا انفاق مالی یا کارهای خدماتی و عام المنفعه باشد؛ مانند مسجد و مدرسه سازی، یا جبهه رفتن و جهاد در راه خدا.^۸ برخی قرض الحسنه را همان انفاق گرفته اند. گه عمل مستحب دیگری است؛ در حالی که انفاق از معاملات نیست، بلکه می توان آن را از ایقاعات دانست؛ چرا که انفاق در لغت به معنای اخراج مال از ملک و^۹ در اصطلاح قرآن، اعم اخراج از مال و غیر مال و از واجب و غیر واجب است.^{۱۰} اما در قرض شخص طبق عقد و قراردادی مال خود را به تملیک دیگری در می آورد به شرط بازپس گیری و باز پس دادن؛ بنابراین، نمی توان قرض الحسنه را در فرهنگ قرآن به معنای انفاق دانست؛ قرآن برای قرض الحسنه شرائطی قائل شده است که بعضی از آن شرایط را ذکر می کنیم: ۱- قرض الحسنه باید در دست افرادی قرار گیرد که سخت محتاجند. ۲- با اخلاص همراه باشد ۳- با منت و اذیت همراه نباشد.^{۱۱}

۳- آثار اجتماعی قرض الحسنه در آیات

۳-۱- برکت یافتن سرمایه جامعه با افزایش مال قرض دهنده:

در سوره بقره آیه ۲۴۵ آمده: «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» کیست که به خدا «قرض الحسنه ای» دهد (و از اموالی که خدا به او بخشیده، انفاق کند) تا آن را برای او، چندین برابر کند؟ و خداوند است که (روزی بندگان را) محدود یا گسترده می سازد؛ (وانفاق هرگز باعث کمبود روزی آنها نمی شود) و به سوی او بازگردانده می شوید (و پاداش خود را خواهید گرفت).» با توجه به آیه چند نکته قابل ذکر است: الف- خداوند متعال مالی را که مؤمنین در

^۷ - امام خمینی، تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۹۹

^۸ - جوادی آملی، تسنیم، ج ۱۱ ص ۵۸۷

^۹ - طبرسی، تفسیر مجمع البیان، ج ۹، ص ۵۲۹

^{۱۰} - همان، ج ۲-۱، ص ۱۲۱

^{۱۱} - راغب اصفهانی، مفردات قرآن ذیل واژه انفاق

^{۱۲} - بقره: ۲۶۴

^{۱۳} - همان

راه او خرج کنند قرض گرفتن خودش نامیده است.^۴ ب- مفهوم چند برابر شدن در نزد خداوند، عددی است که از شمارش بیرون است و انتها ندارد.^۵ قرض الحسنه از آن جا که امر کریمانه‌ای است، لذا دارای «اجر کریم» نیز می‌باشد. عبادت «من ذا الذی» در قرآن بسیار محدود است که دو مورد آن مربوط به قرض الحسنه می‌باشد و این نشانه اهمیت آن است. آیات زیاد دیگری از قبیل حدید: ۱۸ و تغابن: ۱۷ به این امر مهم اشاره دارد. در چندین آیه از قرآن مجید در مورد انفاق در راه خدا تعبیر به قرض و وام دادن به پروردگار آمده است و این نهایت لطف خداوند نسبت به بندگان را از یک سو و کمال اهمیت مسئله انفاق را از سوی دیگر می‌رساند، با اینکه مالک حقیقی سراسر هستی او است و انسانها تنها به عنوان نمایندگی خداوند در بخش کوچکی از آن تصرف می‌کنند چنانکه در آیه ۷ سوره حدید می‌خوانیم: «ایمان به خدا و رسولش بیاورید و از آنچه خداوند شما را در آن نماینده خود ساخته انفاق کنید» ولی با این حال بر می‌گردد و از بنده خود استقراض می‌کند، آن هم استقراضی با چنین سود بسیار فراوان، کرم بین و لطف خداوندگار! در نهج البلاغه آمده است که می‌فرماید: «خداوند از شما در خواست قرض کرده در حالی که گنجهای آسمان و زمین از آن او است و بی‌نیاز و ستوده، (آری اینها نه از جهت نیاز او است) بلکه می‌خواهد شما را بیازماید که کدامیک نیکوکارترید.» و همچنین در سوره تغابن آیه ۱۷: «ان تَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُّضَعِفْهُ لَكُمْ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ» «اگر به خدا قرض الحسنه دهید آنرا برای شما مضاعف می‌سازد و شما را می‌بخشد و خداوند شکر کننده و بردبار است.» نیز به همین مطلب اشاره دارد. در این آیه نیز به چند نکته در ارزش قرض دادن اشاره شده؛ نخست اینکه: قرض دادن به مؤمنان، قرض دادن به خداست و مورد پذیرش حق است. دوم اینکه: قرض دادن موجب افزایش نعمت به چندین برابر مقدار قرض می‌گردد. سوم اینکه: موجب آمرزش گناهان از سوی خدا می‌شود. چهارم اینکه: خداوند از قرض دهنده تشکر می‌کند، یعنی آن را به نیکی می‌پذیرد و با پاداش های دنیوی و اخروی جبران می‌نماید. خداوند خود ضمانت بازپس دادن وام را کرده و بی‌گمان خداوند شاکر و سپاسگزار است. و^{۱۱} بیش با برکت قرار دادن در مال شخص او را بی‌نیاز خواهد کرد و به فضل خود بر مال او می‌افزاید. از این روست که در بیان سود و پاداش حاصل از قرض دادن به نیازمندان و محتاجان می‌فرماید که خداوند پاداش نامحدود و بی‌شماری را در نظر گرفته است. ^{۱۲} برکت اموال برخلاف تصور عده‌ای که فکر می‌کنند قرض باعث کم شدن اموال می‌شود. باید گفت که انفاق، نه تنها باعث کم شدن اموال نمی‌شود. بلکه باعث برکت اموال نیز می‌شود. همانگونه که در آیه آمده که انفاق اموال

^{۱۴} - طباطبایی، تفسیر المیزان فی التفسیر القرآن، ج ۲، ص ۴۳۲

^{۱۵} - همان، ص ۴۴۸

^{۱۶} - تغابن: ۱۷

^{۱۷} - بقره: ۲۴۵، حدید: ۱۱ و ۱۸

مانند دانه‌ای است که هفت خوشه برویاند که در هر خوشه صد دانه باشد، خداوند آن را برای هرکس که بخواهد، چند برابر میکند.^{۱۸} چنانکه ملاحظه فرمودید: چند برابر می شود نه دوبرابر که این نشان از برکت آن مال دارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «تَصَدَّقُوا فَإِنَّ الصَّدَقَةَ تَزِيدُ فِي الْمَالِ كَثْرَةً وَ تَصَدَّقُوا رَحِمَكُمُ اللَّهُ، صدقه بدهید، چون صدقه مال رازید می کند، پس صدقه بدهید تا خدا به شما رحم کند»^{۱۹}

۲-۳- تغییر نگرش به فقرا در جامعه (دست فقیر دست خداست)

سوره مائده آیه ۱۲: «وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيباً وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَرْتُمْهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ» خدا از بنی اسرائیل پیمان گرفت، و از آنها دوازده رهبر و سرپرست برانگیختیم و خداوند (به آنها) گفت من با شما هستم، اگر نماز را برپا دارید و زکات را بپردازید و به رسولان من ایمان بیاورید و آنها را یاری کنید و بخدا قرض الحسنه بدهید (در راه او به نیازمندان کمک کنید) گناهان شما را می پوشانم (می بخشم) و شما را در باغهای بهشت که نهرها از زیر درختان آن جاری است وارد می کنم، اما هر کس بعد از این کافر شود از راه راست منحرف گردیده است.»

در این سوره از آغاز اشاره به مسئله وفای به عهد شده و این معنی به مناسبتهای مختلف تکرار گردیده است. در آغاز آیه مورد بحث می فرماید: ما از بنی اسرائیل پیمان گرفتیم که به دستورات ما عمل کنند و بدنبال این پیمان دوازده رهبر و سرپرست برای آنها برگزیدیم، نقبای بنی اسرائیل، وزیران موسی بودند و بعد به مقام نبوت رسیدند. در حالات پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می خوانیم که در شب عقبه که مردم مدینه برای دعوت آن حضرت به محل عقبه آمده بودند دستور داد که دوازده نفر نقیب از میان خودشان به تعداد نقبای بنی اسرائیل انتخاب کنند که مسلماً وظیفه آنها نیز مسئله رهبری جمعیت بود نه تنها خبرگزاری. جالب توجه اینکه در روایات متعددی که از طرق اهل تسنن وارد شده اشاره به خلفا و جانشینان دوازده گانه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله گردیده و تعداد آنها به تعداد نقبای بنی اسرائیل معرفی شده است، پیشوای معروف اهل تسنن احمد حنبل در مسند خود از مسروق نقل میکند که می گوید: از عبد الله بن مسعود پرسیدم چند نفر بر این امت حکومت خواهند کرد او در پاسخ گفت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: دوازده نفر به تعداد نقبای بنی اسرائیل. سپس وعده خدا را به بنی اسرائیل چنین تشریح می کند که خداوند به

^{۱۸} - بقره: ۲۶۱

^{۱۹} - حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۹، ص ۳۸۲

آنها گفت : من با شما خواهم بود و از شما حمایت می کنم (و قال الله انی معکم) اما به چند شرط: ۱. به شرط اینکه نماز را برپا دارید (لئن اقمتم الصلوة) ۲. و زکات خود را بپردازید (و آتیتم الزکاة) ۳. به پیامبران ایمان بیاورید و آنها را یاری کنید (و آمنتم برسلی و عززتموهم) ۴. علاوه بر این ، از انفاق های مستحب که یک نوع قرض الحسنه با خدا است خودداری ننمائید (و اقرضتم الله قرضا حسنا) در اینجا سؤال الی باقی می ماند که چرا مسئله نماز و زکات بر ایمان به موسی علیه السلام مقدم داشته شده است با اینکه ایمان به او قبل از عمل بوده است. جمعی از مفسران پاسخ سؤال را چنین داده اند که منظور از رسل در آیه فوق پیامبرانی است که بعد از موسی آمده اند، نه خود موسی ..در تفسیر مجمع البیان می خوانیم که بعضی از مفسران پیشین احتمال داده اند که نقبای بنی اسرائیل رسولان خدا بودند و این احتمال آنچه در نتیجه می فهمیم دستور قرض الحسنه به قدری مهم است که پس از نماز و زکات و ایمان و یاری رسولان خدا، ذکر شده، دوم اینکه: این دستور در ادیان پیشین نیز از دستورهای مهم خدا بوده است. سوم اینکه: پاداش آن بخشش گناهان و بهشت پرنعمت است. چهارم آنکه: قرض الحسنه، قرض دادن به خداست، یعنی مورد پذیرش حق است و خدا دستش را به جای دست مستمند قرار می دهد.

۳-۳- رواج از خود گذشتگی در افراد جامعه:

سوره بقره: آیه ۲۶۷: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ» «ای کسانی که ایمان آورده اید از اموال پاکیزه ای که به دست آورده اید، یا از زمین برای شما خارج ساخته ایم انفاق کنید، و به سراغ قسمت های ناپاک برای انفاق نروید در حالی که خودتان حاضر نیستید آنها را بپذیرید مگر از روی اغماض، و بدانید خداوند بی نیاز و شایسته ستایش است» منظور این آیه آنست که قرض و انفاق از بهترین قسمت مال انتخاب شود نه از اموال کم ارزش و در جایی می فرماید: از اموالی که مورد نیاز انسان است باشد، چنانکه می فرماید: و یؤ ثرون علی انفسهم و لو کان بهم خصاصة «آنها دیگران را بر خود مقدم می دارند هر چند شخصا شدیداً نیازمند باشند». از اموالی باشد که به آن دل بسته است و مورد علاقه او است: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ» «هرگز به حقیقت نیکوکاری نمی رسید مگر اینکه از آنچه دوست دارید انفاق کنید». و تمام این آیات بیان از خود گذشتگی به خاطر دیگران است.

۴-۳- تمرین خلوص در افراد جامعه در امر قرض الحسنه

سوره مزمل آیه ۲۰: «إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ طَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَ اللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّنْ نَحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُمْ مَّرْضَىٰ وَ ءَاخِرُونَ يَضُرُّونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَ ءَاخِرُونَ يَقْتُلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ اقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَ مَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَ أَكْثَرُ وَ اسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ». پروردگارت می داند که تو و گروهی از کسانی که با تو هستند نزدیک دو سوم از شب یا نصف یا ثلث آن را بپا می خیزید و خداوند شب و روز را اندازه گیری می کند، او می داند که شما نمی توانید مقدار آن را (دقیقاً) اندازه گیری کنید، لذا شما را بخشید اکنون آن مقدار از قرآن که برای شما میسر است تلاوت کنید او می داند به زودی گروهی از شما بیمار می شوند و گروهی دیگر برای به دست آوردن فضل الهی (و کسب روزی) به سفر می روند و گروهی دیگری در راه خدا جهاد می کنند، پس آن مقدار که برای شما ممکن است از آن تلاوت کنید و نماز را بر پا دارید و زکات ادا کنید و به خدا قرض الحسنه دهید (در راه او اتفاق نمائید) و (بدانید) آنچه را از کارهای خیر برای خود از پیش می فرستید نزد خدا به بهترین وجه و بزرگترین پاداش خواهید یافت و از خدا آمرزش بطلبید که خداوند غفور و رحیم است.»

در پایان این آیه به چهار دستور مهم اشاره کرده و برنامه خودسازی ارائه شده قبل را به این وسیله تکمیل می کند، می فرماید: «نماز را بر پا دارید و زکات را ادا کنید و از طریق انفاق های مستحبی به خداوند قرض الحسنه دهید و بدانید آنچه را از کارهای خیر برای خود از پیش می فرستید آن را نزد خداوند به بهترین وجه بزرگترین پاداش خواهید یافت.» «و استغفار کنید، و از خداوند آمرزش بطلبید که خداوند غفور و رحیم است» این چهار دستور (نماز، زکات، انفاقهای مستحبی و استغفار) به ضمیمه دستورات تلاوت و تدبیر در قرآن که در جمله های قبل آمده بود مجموعاً یک برنامه کامل خودسازی را تشکیل می دهد که در هر عصر و زمان به خصوص در آغاز اسلام تاثیر انکار ناپذیری داشته و دارد. منظور از «نماز» در اینجا نمازهای واجب پنجگانه و منظور از زکات زکات واجب است، منظور از دادن «قرض الحسنه» به خداوند همان انفاقهای مستحبی است و این بزرگوارانۀ ترین تعبیری است که در این زمینه تصور می شود، چرا که مالک تمام ملکها از کسی که مطلقاً چیزی از خود ندارد قرض می طلبد تا از این طریق او را تشویق به انفاق و ایثار و کسب فضیلت این عمل خیر کند و از این طریق تربیت شود و تکامل یابد. و آمدن نماز و زکات و قرض در کنار هم بیانگر قصد قربت و خلوص نیت در آنها است.

۵-۳- ادای حقوق مومنان با تعاون

در اهمیت و ارزش قرض الحسنه همین بس که انسان با این کار خود، فرمان خداوندی را در تعاون و مشارکت در کارهای خیر را به جا می آورد و دست های نیازمند و محتاجی را رد نمی کند و با این کار حقی از حقوق مومنان بر خود را ادا می کند؛ چرا که در هر مالی، حقوقی برای دو گروه سائلان و نیازمندان (محرومان) بر شخص دارنده مال است. ^{۲۲}هم چنین، در ارزش این کار باید به این نکته توجه کرد که وام گیرنده، زمانی دست نیاز به سوی دیگری دراز می کند که نیازمند است و آبروی خویش را عرضه می دارد تا مالی قرض گیرد و به زخم خود بزند و بعد آن را پس دهد. پس نقش قرض الحسنه در زندگی انسان های سالم و مومن بسیار سازنده و مفید است؛ چرا که با تقویت وضعیت اقتصادی و بهبودی آن، عامل قوام فرد و جامعه می شود و شخص را به کار و تلاش و تولید سوق می دهد. از این روست که در روایات، ثواب و پاداش قرض دادن بیش از صدقه دادن و انفاق مستحب است؛ چرا که گاه انسان صدقه به کسی می دهد که او نیازی ندارد؛ هم چنین قرض گیرنده با توجه به تعهدی که می سپارد بر آن است تا با تولید و تلاش خود، وام خود را پس دهد و این عمل قرض در گردش سالم اقتصاد و جریان مفید و سازنده پول و مال تاثیر گذار است. البته حکمت های دیگری را می توان برای این قرض و وام بر شمرد که در صدقه و انفاقات مستحب نیست. از این روست که پیامبر صلی الله علیه و آله در بیان ارزش گذاری اعمال مومنان قرض را با ارزش تر می داند و می فرماید: «الْصَّدَقَةُ بِعَشْرِهِ وَالْقَرْضُ بِثَمَانِيَةِ عَشْرٍ وَصَلَةُ الْإِخْوَانِ بِعِشْرِينَ وَصَلَةُ الرَّحِمِ بِأَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ»؛ «صدقه دادن، ده حسنه؛ قرض دادن، هجده حسنه؛ رابطه با برادران دینی، بیست حسنه؛ و صله رحم، بیست و چهار حسنه دارد. ^{۲۳}از این روست که امام صادق علیه السلام نیز قرض دادن را بهتر از صدقه دادن می داند و می فرماید: «لَإِنْ أَقْرَضَ قَرْضًا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَصِلَ بِمِثْلِهِ»؛ «مآلی را قرض بدهم، بیشتر دوست دارم تا آن را ببخشم».

۶-۳- تکفیر سیئات فرد و تبدیل آن به حسنات و در نتیجه دوری جامعه از بلا:

سوره مائده آیه ۱۲: «وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ» از جمله آثار قرض الحسنه در این آیه می بایست به نادیده گرفتن گناهان و تکفیر سیئات و تبدیل آن به حسنات سخن گفت. بنابراین، وام

^{۲۲} -مانند: ۲

^{۲۳} -ذاریات: ۱۹؛ معارج: ۲۴ و ۲۵

^{۲۴} -نساء: ۵

^{۲۵} - کلینی، اصول کافی، ج ۴، ص ۱۰، ح ۳
^{۲۶} - مجلسی، بحار الانور، ج ۱۰۳، ص ۱۳۹، ح ۵

دهنده با این کار خویش، گویی تازه از مادر متولد شده است و نقش کار او همانند توبه تاثیرگذار است و مشکلاتی که به سبب گناه گرفتار است برطرف می کند. پس می توان گفت که وام دادن، موجب جلب منفعت و دفع و رفع بلا و گرفتاری نیز است در امر قرض دادن، نفس عمل که یاری رساندن به درماندگان است بسیار مهم است. همچنین رفتار نیکو داشتن با قرض گیرنده، در آمرزش گناهان، بسیار اثربخش است. امام صادق علیه السلام می فرماید: «مؤمنی نیست که به مؤمن دیگری به خاطر خشنودی خدا قرض دهد، جز آنکه خداوند، پاداش او را صدقه می شمارد و مؤمنی نیست که در پی برآوردن حاجت برادر مؤمنش برود، مگر آنکه خداوند برای هر قدمش یک حسنه می نویسد و یک گناه از او پاک می سازد و یک درجه، او را بالا می برد. پس از آن، ده حسنه به او افزوده می شود و ده حاجت او برآورده می گردد...» این موارد از اثرات انفاق می باشد که در روایات نیز آمده است: امام باقر علیه السلام: «الْصَّدَقَةُ تَدْفَعُ مِيتَةَ السَّوِّءِ عَنْ صَاحِبِهَا»؛ صدقه مرگ بد را از انسان دور می نماید. «الْمُحْسِنُ يَمُوتُ بِمِيتَةِ الْبِرِّ»؛ «إِنَّ الصَّدَقَةَ لَتَدْفَعُ سَبْعِينَ بَلَاءً مِنْ بَلَايَا الدُّنْيَا مَعَ مِيتَةِ السَّوِّءِ». صدقه دادن هفتاد بلا را از انسان دور می کند و انسان را از مرگ بد حفظ می کند.^{۲۸} امام علی علیه السلام می فرمایند: «به خانواده‌ات دستور ده در تحصیل مکارم اخلاق بکوشند و حتی در تاریکی های شب به برآوردن نیازمندی های مردم بپردازند. سوگند به خدایی که جانم در دست اوست، هیچ کس بر دل انسان مؤمنی، شادمانی وارد نمی کند، مگر آنکه خداوند از این عمل نیک او، مایه لطفی می آفریند که هنگام گرفتاری و نزول بلا، سریع تر از سرعت سیلاب در سراسیمی، به کمک او می رسد و او را نجات می دهد.»

۴- آثار اجتماعی قرض الحسنه در روایات

۴-۱- رواج انسان دوستی در جامعه

رسول خدا صلی الله علیه و آله پیوسته بر رعایت بدهکاران تنگدست تأکید می کردند و مسلمانان را از دچار شدن به نفرین بدهکار تنگدست برحذر می داشتند. ایشان می فرمودند: «هر که به تنگدستی مهلت دهد خداوند در روزی که هیچ سایه ای جز سایه او نیست، وی را در سایه خود درآورد». همچنین فرمودند: «هر کس به مؤمنی قرض دهد و برای پس گرفتن آن صبر کند تا دستش باز شود مال او زکات محسوب می شود و در

۲۷- همان، ص ۲۶۵

۲۸- حر عاملی، وسائل الشیعه ج ۹، ص ۳۸۲

۲۹- کلینی؛ اصول کافی، ج ۳، ص ۱۸۲

۳۰- الهمدنی، کنز العمال، ج ۶، ص ۲۲۰

۳۱- کلینی؛ اصول کافی، ج ۸، ص ۹

نماز با فرشتگان است تا اینکه قرضش به او برگردانده شود^{۳۲}. سرّ تعبیر از هر کار خیرخواهانه به قرض الحسنه در قرآن، محفوظ بودن عین و اصل مال، نزد خداست؛ یعنی همانگونه که در قرض و وام، مال از بین نمی رود و باز می گردد،^{۳۳} در اینگونه امور نیز هر چه در راه خدا هزینه شود باز می گردد^{۳۴} بلکه چندین برابر آن را به عنوان پاداش دریافت می کنید.^{۳۵} قرض و عاریه دادن از سنت های مؤکد رسول خدا صلی الله علیه و آله است؛ ایشان ضمن احادیث متعددی مسلمانان را به این امر خداپسندانه دعوت کرده آن را صدقه و بلکه بهتر از صدقه معرفی کرده اند.^{۳۶} رسول خدا صلی الله علیه و آله قرض دادن را از جمله حقوق همسایگان بر یکدیگر برشمرده و^{۳۷} کسانی را که با وجود امکانات مالی از قرض دادن به نیازمندان خودداری می کنند، مورد عتاب قرار داده، می فرمودند: «کسی که برادر دینی اش جهت قرض به او مراجعه کند و او قادر بر این کار باشد؛ اما این کار را نکند، خداوند بوی بهشت را بر او حرام میکند.» پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: بهترین کارها آنستکه برادر مؤمن خویش را خوشحال سازی یا قرض او را پردازی. بنابراین قرض الحسنه موجب افزایش محبت میان مردم میشود. قرض الحسنه سبب افزایش شمار دوستان می شود و حتی در تداوم دوستی ها نیز اثر فراوانی بر جای می گذارد. علی علیه السلام می فرماید: «بِالْإِحْسَانِ تَمْلِكُ الْقُلُوبَ؛ با نیکی کردن، صاحب دل ها شوید.»^{۳۸} نیز از همان بزرگوار است که: «مَنْ أَحْسَنَ إِلَى النَّاسِ اسْتَدَامَ النَّاسَ مِنْهُمْ الْمَحَبَّةَ؛ هر کس به مردم احسان کند، دوستی آنان با او دوام می یابد.»^{۴۰}

۲-۴- زایل شدن غم در جامعه و استجابات دعای مردم

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: کسی که می خواهد خداوند دعایش را مستجاب نماید و غم و اندوهش را برطرف نماید، سعی و تلاش کند غم و اندوه اشخاص تنگدست را برطرف نماید. مهلت دادن به تنگدست در پرداخت دین و قرض، از عوامل استجابات دعا و رهایی از گرفتاری و اندوه است. پیامبر صلی الله علیه و آله درباره این

^{۳۲} - صدوق، ثواب الاعمال ص ۱۳۸

^{۳۳} - بقره: ۱۱۰

^{۳۴} - جوادی آملی تسنیم: تفسیر قرآن کریم، ص ۵۸۷

^{۳۵} - بقره: ۲۴۵

^{۳۶} - صدوق، ثواب الاعمال، ص ۲۸۸

^{۳۷} - شهید ثانی، مسکن الفوائد، ص ۱۱۴

^{۳۸} - نهج الفصاحه: حدیث ۳۸۶

^{۳۹} - تیمی آمدی، تصنیف غررالحکم، ج ۱، ص ۲۹۸

^{۴۰} - همان، ج ۲، ص ۲۰۹.

نقش امهال به معسر در زندگی مادی و دنیوی انسان می فرماید: «مَنْ أَرَادَ تَسْتَجَابُ دَعْوَتَهُ وَأَنْ تُكْشَفَ كُرْبَتُهُ فَلْيَفْرِجْ عَنْ مُعْسِرٍ» هر کس می خواهد دعایش مستجاب و اندوهش برطرف شود، به تنگدست مهلت دهد.^{۴۱}

۳-۴- افزایش آینده نگرانی در افراد جامعه

امام علی علیه السلام در وصیت به فرزندشان امام حسن علیه السلام فرمود: اگر کسی در حال بی نیازی ات از تو قرض خواست، آن را غنیمت بشمار تا اینکه در روز تنگدستی و احتیاج، او نیز قرض تو را جبران نماید.^{۴۲} امام صادق علیه السلام فرمود: هیچ مومنی نیست که به خاطر خدا به مؤمن دیگر قرض دهد، جز آنکه خداوند هر روز ثواب صدقه دادن آنرا به حساب وی ثبت کند تا زمانی که آن مال به او باز گردد.^{۴۳} مراد از قرض دادن به خدا، خرج کردن در راه خداست، نظیر تمام کارهای خیریاست که انجام می شود، هر نوع کمک به بندگان خدا برای رضای خدا نوعی وام دادن به خدا به حساب می آید که خدا آن را در آینده جبران میکند.

۴-۴- ایجاد محبت بین مردم و تحقق انسجام و وحدت

گسترش رفتارهای الهی در جامعه قرض الحسنه از این جهت که رفتاری همراه با (رحمت و رأفت) رادر جامعه گسترش می دهد، نمادی الهی برای فرهنگ بشر است و ویژگیهای الهی را در سطح روابط بین انسان ها جاری می سازد. توان مالی را علاوه بر بُعد اقتصادی، به عنوان ابزار بروز رفتارهای الهی مطرح می سازد و امکان کمال معنوی با ابزار مادی را فراهم می آورد.^{۴۴} ایجاد محبت اتفاق هرگونه دارایی- مالی و معنوی- راهیابی به دیگران و وسیله انتقال محبت و پیوند جمعی است، تا بداندیشی و کینه ها تبدیل به محبت و رحمت عمومی شود و قرض الحسنه موجب دوستی میان اعضای جامعه و احیاء روح عطوفت اجتماعی می شود. همان گونه که ترک آن موجب ناراحتی های روحی و روانی و افسردگی بین مردم می شود. از آثار و برکات اجتماعی و کارکردهای دنیوی، قرض الحسنه می توان به ایجاد محبت بین مردم و تحقق انسجام و وحدت اسلامی اشاره کرد. امام صادق علیه السلام می فرماید: ثَلَاثُ تَوَرِثُ الْمَحَبَّةَ: الدِّينُ وَ التَّوَاضُّعُ وَ الْبَذْلُ؛ سه چیز است که محبت آورد: قرض دادن و فروتنی و بخشش.^{۴۵}

^{۴۱} - الهندی، کنز العمال، ج ۶، ص ۲۱۵، ح ۱۵۳۹۸

^{۴۲} - نهج البلاغه: نامه ۳۱

^{۴۳} - کلینی؛ اصول کافی، ج ۴، ص ۳۴

^{۴۴} - گل محمدی، قرض الحسنه، ضرورت، ماهیت و آثار، ص ۱۴۳

^{۴۵} - حرانی، تحف العقول، ص ۳۱۶

۵-۴- افزایش طول عمر افراد در جامعه:

طول عمر براساس آموزه های اسلام، برخی عوامل بر مدت عمر انسان تأثیر گذاشته و موجب افزایش عمر می شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «الْصَّدَقَةُ وَ صَلَهِ الرَّحِمِ تَعْمُرَانِ الدِّيَارَ وَ تَزِيدَانِ فِي الْأَعْمَارِ: صدقه و صله رحم شهرها را آباد می کند و بر عمرها می افزاید.» شَفَای مریض از دیگر آثار مهم انفاق و صدقه شفا ی مریض است. چنانکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «دَوَاءُ وَ أَمْرٌ ضَاكُم بِالْصَّدَقَةِ: بیماران خود را به وسیله صدقه درمان کنید.»^{۴۶} امام صادق علیه السلام با برشمردن پاداش قرض الحسنه، به یکی از اصحابش می فرماید: «ای عثمان، اگر بدانی که شأن مؤمن نزد خدا چه قدر است، هرگز در برآوردن حاجت او سستی نخواهی کرد... برآوردن حاجت مؤمن، دیوانگی و پیسی را دور می سازد».^{۴۸}

۵- آثار اجتماعی قرض الحسنه در کلام جامعه شناسان اسلامی

۵-۱- افزایش روحیه مسئولیت پذیری در جامعه

پرداخت حقوق متقابل اجتماعی افراد جامعه در سایه پیوستگی عمیقی که با هم دارند حقوق و وظایفی در برابر هم می یابند. پذیرش این حقوق در روابط نزدیک مثل پدر و فرزند و ... به راحتی پذیرفتنی است. اما وقتی سخن از حقوق متقابل در حلقه های دورتر اجتماعی مانند حقوق فقرا، محرومان و ... به میان می آید، گویی پذیرش آن مشکل می شود. در حالی که اگر لایه ها و حلقه های پنهان روابط اجتماعی به درستی جست و جو شود، از وجود رابطه، حقوق و وظایف متقابل بین آنها شگفت زده خواهد شد. به همین دلیل است که در قرآن از «حق سائل و محروم» یاد می شود و امام زین العابدین علیه السلام در رساله حقوقی، حقوقی با عنوان حق سائل، فقیر، همسایه و ... را بر می شمارد، قرض الحسنه می تواند به سهم خود، به پرداخت دین خود اجتماعی کمک کند و مردم را از وامداری نیازمندان و فقیران برهاند. کاهش روحیه تکاثر و کنز در مردم خدا به طرق مختلف می خواهد مردم دل به دنیا ببندند و به فکر سرای آخرت نیز باشند. بدین جهت ابزارهایی را پیش بینی کرده که این تعادل حفظ شود. دادن خمس، زکات، صدقه انفاق، هبه قرض الحسنه از جمله ابزارهایی هستند که انسان نسبت به سرنوشت دیگران مسئول می سازند. چنانکه در سوره تکاثر وعده عذاب آمده است. کسب اخلاق پسندیده همانطور که بخل از رذائل اخلاقی است و مانع از بخشش می شود. در مقابل آن

^{۴۶} - مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۱۳۰

^{۴۷} - حر عاملی، وسائل الشیعه ج ۹، ص ۳۸۷

^{۴۸} - کلینی، اصول کافی، ج ۴، ص ۳۴

سختی و بخشش از اخلاق پسندیده به شمار می آید و به قول علامه مجلسی: قرض رفتاری است که درسایه این صفت پسندیده پدید می آید.^{۴۹}

۲-۵- حفظ کرامت انسانی و تألیف قلوب و آرامش جامعه

حفظ کرامت انسان قرض الحسنه سنت زیبایی است که خداوند آن را قرار داده است. چرا که گاه مشکلات مالی خواسته یا ناخواسته برانسان عارض می شود و انسان دچار کمبود می شود. ولی این کمبود دلیل بر آن نیست که هرکس بخواهد شخصیت او را زیر سؤال ببرد و ممکن است بعد از مدتی گشایش صورت گیرد، لذا دستوری که برای این مقطع زمانی داده شده قرض الحسنه است. تألیف قلوب انسانها و حذف دشمنی ها گاهی یکی از موارد ایجاد کدورت با خویشان و دوستان و... مسأله پول است که شخص توانگر است و خویشان ایشان نیازمند، در این صورت شخص می تواند با قرض الحسنه موجب تألیف قلوب و دوستی میان خانواده و زدودن دشمنی است. چنانکه در آیه ۱۹۵ سوره بقره به اتفاق و دوری از هلاکت دستور داده شد. آرامش فرد و جامعه قطعاً مجموعه حسنات و خوبیها موجب آرامش بین مردم می شود و اتفاق که یکی از مصادیق قرض الحسنه است این آثارخوب را به همراه دارد. چنانکه کلمه «وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ» که در آیه ۱۶۷ سوره بقره آمده اشاره ای زیبا و دلنشین با کلمه (الحسنه) قرض دارد و نشان از این آثارخوب و حسنات دارد.^{۵۱}

۳-۵- نزول برکات از آسمان و زمین:

وقتی به بندگان خدا ترحم و توجه نمائیم، خداوند برکات زمین و آسمان را به روی ما می گشاید. پس تصور نکنید اتفاق و قرض شما به خدا، اموال شما را کم می کند، بلکه توسعه و تضییق سرمایه ها، به دست خداوند متعال است، اوست که می تواند با برکات زمین و آسمان به آن وسعت بخشد.^۵

۴-۵- استحکام پیوندهای اجتماعی

^{۴۹} - مجلسی، بحار الانوار، ص ۴۲۴

^{۵۰} - نورمحمدی، قرض الحسنه. ص ۵۶

^{۵۱} - همان، ص ۵۶

^{۵۲} - بقره: ۲۴۵، «وَاللَّهُ يَفْضِلُ وَيُيَسِّطُ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»، مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲۳ ص ۱۶۲-۱۶۰

اجرای سنت قرض الحسنه می تواند عاملی برای بیشتر شدن صله رحم و پیوندهای اجتماعی شود. در سایه همین رفت و آمدهای اجتماعی، زمینه مشارکت، همکاری و هم فکری بیشتر فراهم می شود و استعدادها شکوفا می گردد.^{۵۳}

۵-۵- ایجاد تعادل اجتماعی

کمک به حل مشکل نیازمندان جامعه و برطرف شدن فقر، سبب حفظ شخصیت و ارتقای روحیه آنان خواهد شد. اگر نیازشان بی پاسخ بماند، اجتماع از آثار خطرناک و پنهان رفتارهای پیش بینی ناپذیر آنان در امان نخواهد بود. آمار جرم و جنایت افراد نیازمندی که نتوانسته اند مشکل خویش را برطرف کنند و کم کم به راه های خلاف کشیده شده اند، گویای این امر است. عقده های روانی که بر اثر ایجاد فاصله های طبقاتی شدید و محرومیت های مادی پدید می آید، می تواند برای هر اجتماعی بسیار خطرناک باشد. با قرض حسن می توان بخش مهمی از نیازهای افراد نیازمند را حل کرد و اجازه نداد که چنین مسئله کوچکی به خطر بزرگ اجتماعی تبدیل شود. البته اگر در کنار قرض حسن، دیگر آموزه های اسلامی همچون هم پاری، پرداخت زکات و خمس و مالیات و مانند آن اجرا شود، در آن صورت، جامعه وضعیت عادلانه ای خواهد داشت و خواست اسلام نیز همین است.^{۵۴}

۵-۶- تأمین اجتماعی

از آنجا که «ضروری بودن مورد استفاده قرض»، یکی از ارکان آن است، پدید آوردن امنیت اقتصادی از آثار این نهاد شمرده می شود. در واقع، افراد اجتماع اطمینان دارند که هرگاه حادثه ای، بعضی از نیازها را ضروری سازد، نهاد قرض به یاری شان می شتابد و نیازهای آنان را برآورده می سازد. بنابراین، قرض می تواند یکی از ابزارهای مهم جذب منابع برای تأمین اجتماعی در بخش کفالت همگانی شمرده شود.^{۵۵}

۵-۷- اثرگذاری روحی و روانی بر اجتماع

اگر انسان تجزیه و تحلیل درستی در مورد آثار اجتماعی امور خیریه داشته باشد، خواهد دید وقتی کار خیر در جامعه بیشتر می شود، جامعه حالت دیگری به خود می گیرد؛ زیرا اشاعه خیر، خود، خیر دیگری است. خداوند در قرآن کریم می فرماید: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا؛ کسی که کار نیکی انجام دهد، ده

^{۵۳} - نقیعی حبیبیان، قرض الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی، ص ۱۱

^{۵۴} - پویان، پژوهشی در باب قرض الحسنه در اسلام، ص ۱۸

^{۵۵} - نورمحمدی، قرض الحسنه، ص ۱۲۵

برابر مثل همان نیکی، برای اوست.»^{۵۶} توجه به این آیه، مردم مشتاق می‌شوند تا برای انجام کار خیر گام بردارند. چون دل‌های مردم تشنه محبت دیگران است، وقتی کار نیکی را در جامعه ببینند، پیوندهای عاطفی بیشتر می‌شود و سختی‌ها در جامعه تقسیم می‌شود و بر شانه یک نفر سنگینی نخواهد کرد. وقتی انسان‌های گرفتار ببینند که دیگران مشکلات آنها را درک می‌کنند، احساس آرامش می‌کنند. در واقع، اگر هر کسی، گوشه‌ای از کار را برعهده بگیرد، سختی‌ها برای هیچ کس نمود نمی‌یابد و پی‌آمد اجتماعی کارهای خیر، ایجاد جامعه‌ای شاداب و به دور از رنج‌ها و آزارهای روحی و روانی خواهد بود که این سلامتی روانی و جسمی بر روند زندگی اجتماعی افراد اثر می‌گذارد.

نتیجه گیری:

قرض در لغت به معنای «بریدن و قطع کردن» و حسنه یعنی «زیبا و نیکو» است. قرض الحسنه در اصطلاح فقه به معنای تملیک مال به دیگری با ضمانت به اینکه، وام گیرنده عین یا مثل یا قیمت آن را بازگرداند.

از مهمترین آثار اجتماعی قرض الحسنه در آیات عبارتند از: افزایش سرمایه جامعه، تغییر نگرش به فقرا در جامعه، رواج ازخودگذشتگی در جامعه، تمرین خلوص نیت در جامعه، تعاون و همکاری در جامعه، ادای حقوق مومنان در جامعه، دوری جامعه از بلا.

علاوه بر این موارد در روایات هم آثار اجتماعی قرض الحسنه عبارتند از: قرض الحسنه جایگزینی برای زکات در جامعه، رواج انسان دوستی، استجابات دعای مردم و زایل شدن غم، افزایش آینده نگری در جامعه، انسجام و وحدت در جامعه؛ افزایش نسبی عمر افراد جامعه می‌باشد.

در کلام جامعه شناسان، آثار اجتماعی قرض الحسنه در موارد زیر خلاصه می‌شود: افزایش روحیه مسئولیت پذیری در جامعه، تالیف قلوب، نزول برکات، تعادل و تامین اجتماعی و، استحکام پیوندهای اجتماعی، حفظ کرامت انسانی در جامعه، اثرات روحی و روانی مثبت بر جامعه و غیره. البته این اثرات اجتماعی غیر از اثرات اقتصادی و سیاسی و فردی است که جا دارد در مقالات دیگر نیز بررسی گردد.

منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه:سید رضی

- پویان، مرتضی، پژوهشی در باب قرض الحسنه در اسلام. بیجا، ۱۳۹۳
- تیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، تصنیف غررالحکم، مهدی، رجائی، قم: مؤسسه آل بیت، ۱۴۱۰ق.
- جوادی آملی، عبدالله؛ تسنیم، قم نشر اسراء، ۱۳۸۵.
- جوهری اسماعیل بن حماد، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه، بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۹۹۰.
- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: کتابچی، ۱۳۸۶.
- حرانی، ابومحمد، تحف العقول، صادق، حسن زاده، قم: آل علی (علیه السلام)، ۱۳۹۳.
- راغب اصفهانی؛ مفردات قرآن، بیروت، دارالقلم، ۱۴۱۲ه.ق.
- شهید ثانی، مسکن الفؤاد، قم، کتابخانه بصیرتی، ص ۱۱۴.
- صدوق، محمد بن علی، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، تهران: اخلاق، ۱۳۷۷.
- طالقانی، سید محمود، پرتوی از قرآن، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۶۲.
- طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، به اهتمام مرتضوی، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۱۷.
- طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، قم: فراهانی، ۱۳۷۷.
- طبرسی؛ مجمع البیان، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۷۲.
- طوسی، محمد بن حسن، تفسیر التبیان فی التفسیر القرآن، تصحیح: احمد حبیب قیصر العاملی، نجف: مکتبه الامین، بی تا.
- قرشی، علی اکبر؛ قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱.
- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، قم، دار الحدیث، ۱۳۶۹.
- گل محمدی، جعفر. قرض الحسنه، ضرورت، ماهیت و آثار. انتشارات بنیاد خیریه الزهراء. ۱۳۸۶
- لیثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، قم، دار الحدیث، ۱۳۷۶.
- مجلسی، محمد، باقر، بحار الانوار، بیروت، دارالحیاء و التراث العربی، ۱۳۸۴.
- مجیدی خوانساری، غلامحسین، نهج الفصاحه، قم: انصاریان، ۱۳۸۵.
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۹.
- نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات، نجف، مطبعه النجف، ۱۳۸۳.
- نقیبی حبیبیان، مجید، قرض الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی، انتشارات معاونت امور اقتصادی وزارت، ۱۳۸۲.
- نورمحمدی، علی، قرض الحسنه. انتشارات. فروزان، ۱۳۷۸
- هندی، علی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال و الأفعال، مؤسسه الرساله، بیروت ۱۹۸۹